

1. קווי ההתפתחות העיקריים

שנת 1991 אופיינה בהתרחבות התעסוקה, בגידול רב של כוח העבודה, בעליית שיעור האבטלה, בירידת השכר הריאלי ברוב ענפי המגזר העסקי ובעליית השכר הריאלי בסקטור הציבורי. השנה הגיעו לארץ כ-180,000 עולים, ועד סוף 1991 מנתה אוכלוסיית העולים שהגיעה בגל העלייה האחרון כ-400,000 נפש, שהם כ-8 אחוזים מהאוכלוסייה הישראלית בישראל. לגל העלייה השפעה פרמננטית על שוק העבודה, והוא שעיצב את ההתפתחויות העיקריות בשוק זה השנה. המלחמה במפרץ, השפעתה הממתנת על שוק העבודה היא ברובה זמנית, וזו באה לידי ביטוי בעיקר ברביע הראשון של השנה.

כמו בשנה הקודמת, גדלו גם השנה הביקושים המקומיים, ועלייתם התבטאה בגידול בן 5.2 אחוזים של התוצר. גידול התוצר לווה, בין השאר, בעלייה ניכרת של מספר המועסקים הישראלים בשיעור 6.1 אחוזים (5.9 אחוזים בסקטור העסקי ו-6.6 אחוזים בסקטור הציבורי). זאת לאחר גידול מתון, כ-2 אחוזים בלבד, בשנה שעברה הן בסקטור העסקי והן בסקטור הציבורי. עיקרו של גידול התעסוקה התרכז בענפי הבנייה והתעשייה וכן בשירותי החינוך והבריאות, ונועד לענות על צורכי הביקושים המקומיים. עקב הפרש הזמן שבין הגעתם של העולים ארצה לבין כניסתם לשוק העבודה, היתה ההשפעה הישירה של גל העלייה על כוח העבודה בשנת 1990 זניחה. במהלך 1991 נכנסו לשוק העבודה העולים שהגיעו בשנת 1990 ואלו שהגיעו במהלך 1991, כניסה שתרמה תרומה משמעותית לגידול הרב, 7.3 אחוזים, של כוח העבודה האזרחי. גידול כוח העבודה תרם לעלייה נוספת של שיעור האבטלה, וזו הגיעה ל-10.6 אחוזים, חרף גידול התעסוקה. עם זאת יש להרגיש, כי השנה לא עלה מספר המובטלים בקרב הוותיקים, ואף ירד במקצת לעומת השנה הקודמת. כל גידולה של האבטלה מתרכז למעשה בקרב העולים, ששיעור האבטלה בקרבם הגיע לכ-39 אחוזים.

גידול האבטלה והתעסוקה לווה בירידה בת 2 אחוזים של השכר הריאלי (בניכוי מדרד המחירים לצרכן) במשך בכללו. בסקטור העסקי אנו עדים להמשך מגמת הירידה של השכר הריאלי, שהתחזקה השנה והגיעה לכ-3.8 אחוזים. שינוי זה משקף ירידת שכר ריאלי הן במגזר הסחיר והן במגזר הבלתי סחיר, שהקיפה את רוב הענפים, בהם ענפי הבנייה, התעשייה, החקלאות והשירותים. לעומת זאת בענפי החשמל, המים, התחבורה והתקשורת — המאופיינים במבנה מונופוליסטי, בשליטת חברות ציבוריות ובאיגודי עובדים חזקים — עלה השכר הריאלי.

עקרונית ירידת השכר הריאלי הממוצע יכולה לנבוע הן משינוי בהרכב המועסקים לטובת ענפים שבהם השכר נמוך מהממוצע, והן מירידת שכר כוללת (בכלל הענפים). קירוב של פירוק השינוי בשכר לשני רכיבים אלו מלמד, שרק מיעוט נובע משינוי בהרכב הענפי של המועסקים. את ירידת השכר הכוללת ניתן לייחס הן למידת הגמישות של שוק העבודה לגידול האקסוגני של האוכלוסייה בגיל העבודה (תגובה המתבטאת בהורדת שכר לכלל המועסקים או באי שינוי של שכר הוותיקים ותשלום שכר נמוך יחסית לעובדים חדשים באותה איכות) והן להבדלי איכות מסוימים בין המועסקים החדשים לוותיקים, המתבטאים בשכר נמוך יותר לחדשים. בבדיקה שערכנו נמצא, שירידת שכר הוותיקים מסבירה יותר מ-70 אחוזים מתוך ירידת השכר הכוללת. לפיכך מלמדת ירידת השכר — בשיעור הגבוה ביותר שנרשם בשנים האחרונות — כי המגזר העסקי מגיב כלכלית, לפחות חלקית, על אירועים בשוק

לוח ר' - 1

אינדיקטורים עיקריים לשוק העבודה, 1981 עד 1991
(העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

	1988-1985			1984-1981		
	1991	1990	1989	ממוצע	ממוצע	
1.	4.8	5.7	1.9	1.6	1.7	האוכלוסייה (סוף שנה)
2.	155.5	187.6	11.7	1.3	4.6	מאזן ההגירה (אלפים)
3.	6.1	2.1	0.5	2.0	2.0	המועסקים הישראלים
	5.9	2.1	0.0	2.3	2.0	בסקטור העסקי
	6.6	2.3	1.9	1.5	2.0	בשירותים הציבוריים
4.						תשומת עבודה מקומית בסקטור העסקי
	4.6	2.3	1.4	1.6	3.9	
5.	-2.0*	-1.0	-1.3	2.9	3.8	השכר הריאלי למשרת שכיר
	-3.8*	-1.6	-1.7	3.7	3.7	בסקטור העסקי
	1.6	0.2	0.3	1.2	3.9	בשירותים הציבוריים
6.	-0.1	-0.1	2.4	5.6	14.4	שכר מינימום (מונחים ריאליים)
7.						השכר היומי הריאלי של עובדי השטחים בישראל
	0.6	-7.9	-5.3	13.5	1.1	
8.						עלות העבודה הריאלית ליחידת תוצר בסקטור העסקי ¹
	-6.9	-1.4	-2.3	3.4	1.3	
9.	1.6	3.8	0.7	2.3	0.9	פריזון העבודה בסקטור העסקי ²
10.	51.7	51.5	52.0	50.8	49.9	שיעורי ההשתתפות הכלליים
11.	10.6	9.6	8.9	6.6	5.1	שיעור הבלתי מועסקים

* נתוני השכר לשנת 1991 במשתנים אלו אינם כוללים עובדי שטחים.

(1) החישוב מבוסס על התוצר הנקי במחירי גורמי ייצור.

(2) החישוב מבוסס על התוצר המקומי הגולמי, הנמדד מצד השימושים.

ה מקור: ירחונים סטטיסטיים, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות ביהודה ושומרון ובחבל עזה, שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

העבודה, ובראשם הגידול הניכר והבלתי רציף של כוח העבודה במשק, עם זאת נדגיש, כי ירידה זו שיקפה גם קיוזון חלקי של עלייתו החריגה של השכר הריאלי בשנים 1986 ו-1987.

בסקטור הציבורי עלה השכר הריאלי בכ-1.6 אחוזים, וזאת בהמשך לעליית שכר מתונה בשנתיים האחרונות. עלייה זו, בניגוד למתבקש בתקופה של אבטלה כה גבוהה, מעידה, שהשכר בסקטור זה אינו מגיב כלכלית על ההתפתחויות בשוק העבודה בשנים האחרונות.

השכר הריאלי ליצרן (בניכוי מדר המחירים ליצרן) ירד אף הוא במשק בכלל, אולם (שלא כהתנהגות השכר במחירי צרכן) ניכרת תופעה חריפה של דיפרנציאליות בשינוי השכר בין הענפים הבלתי סחירים שבהם הוא ירד בשיעור גבוה, לבין הענפים הסחירים, שבהם הוא עלה מעט. פער השינוי בשכר מבטא בעיקר את היסוס הריאלי (כלומר את עליית מחירי המוצרים הבלתי סחירים יחסית למחירי הסחירים). עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי ירדה השנה בכ-7 אחוזים, לאחר ירידה קלה בשנת 1990. מדר זה מביא בחשבון את גידול התוצר לעובד, את המחירים שהיצרן מקבל עבור תוצרתו ואת עלויות העבודה הנומינליות, ולמעשה מודד את משקל העבודה בתוצר.

מפעילות שוק העבודה מצטיירת התמונה כדלקמן: העלייה גרמה לגידול הביקושים המקומיים ולגידול ניכר של כוח העבודה במשק; גידול הביקושים גרם להגדלת התעסוקה בשיעור גבוה יחסית לשיעורי גידולה בעבר — אולם גידולו של היצע העבודה הנמדד היה המכריע, ולכן, במקביל לירידת השכר הריאלי בשיעור גבוה מאשר בעבר, עלה שיעור האבטלה במשק.

השכר הריאלי לא ירד בשיעור גבוה יותר, למרות רמתה הגבוהה של האבטלה; זאת עקב צירוף של כמה גורמים: האחד — הברלים באיכויות ובהגדרות המקצועיות בין העולים לישראלים, ובעיות אובייקטיביות של שפה, שבעטיין חלק גדול מהעולים, במיוחד במקצועות האקדמאיים והחופשיים, אינם בבחינת תחליפים מושלמים לישראלים בשוק העבודה. השני — שוק העבודה מאופיין בקשיחויות — שחלקן ספציפיות לשוק הישראלי ונובעות מגורמים מוסדיים, וחלקן נובעות מטבעו הבסיסי של הקשר בין עובדים ומעסיקים, שבמיוחד במקצועות עתירי הון אנושי ספציפי, מבוסס בעיקרו על קשרים ממושכים.

תופעה זו, של אבטלה גבוהה בקרב גלי מהגרים בשנה־שנתיים הראשונות לקליטתם עקב קשיי התאמה לשוק, אינה מפתיעה. הסממן המראיג יותר הוא היקפם המצומצם של הצעדים שננקטו להכשרה מואצת של העולים לשם התאמתם לשוק — הן במישרין והן באמצעות יצירת תנאים מתאימים בסקטור העסקי. כדי להביא להתאוששות בשוק העבודה, על הממשלה לנקוט מיגוון אמצעים¹: מהם אקסוגניים לשוק זה, כעידוד הביקושים במשק, דרך יצירת תנאים המאפשרים להרחיב את ההשקעות, בעיקר בכיוון של מוצרי יצוא — ומהם הנוגעים ישירות לשוק העבודה ומופעלים בתיאום עם העובדים והמעסיקים, למשל רפורמות בסיסיות בנושאי צמידויות השכר בין משלחי יד, בין ענפים ובין סקטורים; זאת כדי לאפשר שינוי בשכר היחסי בין קבוצות עובדים, הורדת תעריפי השכר המינימלי במשלחי היד השונים, הפחתת הקשיחויות המונעות ניידות עובדים בתוך סקטורים ובין סקטורים, והפחתת מיסוי על העסקת עובדים. אי עשייה מספקת בכיוונים אלו עלול להאריך את משך האבטלה לתקופה ארוכה, ולעכב עוד יותר את הגעתם של עולים נוספים.

2. האוכלוסייה וכוח העבודה האזרחי

האוכלוסייה הממוצעת גדלה בשנת 1991 בכ־6 אחוזים, שיעור כפול מאשר ב־1990 וגבוה פי ארבעה מאשר בשנים שקדמו לגל העלייה הנוכחי.

האוכלוסייה הממוצעת בגיל העבודה גדלה בשיעור גבוה יותר, 7.1 אחוזים — שיעור המבטא את השוני בהרכב הגילים בין האוכלוסייה הוותיקה לעולים (כמפורט בסעיף 6 להלן), שתרמו כ־80 אחוזים מגידול האוכלוסייה. כוח העבודה האזרחי גדל ב־7.3 אחוזים — שיעור גבוה פי שניים וחצי מזה של השנה הקודמת, ונובע בעיקר מתרומת העלייה, המהווה כ־85 אחוזים מהתוספת לכוח העבודה. לעומת זאת בשנה שעברה תרמו העולים כמחצית מגידול האוכלוסייה הממוצעת בגיל העבודה, אך היוו רק כחמישית מהתוספת לכוח העבודה.

תופעה זו מוסברת הן בהפרש הזמן שבין מועד הגעתם של העולים ארצה לבין מועד כניסתם לשוק העבודה, והן במהירות כניסתם לשוק זה יחסית לקצב ההצטרפות בגלי העלייה הקודמים. שיעור ההשתתפות הממוצע של העולים בכוח העבודה הגיע לכ־45 אחוזים; שיעור זה עולה ככל שעולה הוותק שלהם בארץ — מכ־30 אחוזים לאחר שהות של שלושה חודשים לכ־60 אחוזים אחרי שנה. שיעור

¹ האסטרטגיה הכוללת ותפקיד הממשלה בקליטת העלייה בכלל ובקליטתם של העולים בתעסוקה בפרט נדונה בפרק א'.

לוח ד' - 2

המקורות לגידול האוכלוסייה הקבועה, 1985 עד 1991

	1991*	1990	1989	1988	1987	1986	1985
	(אלפים)						
1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה	4,821.7	4,559.6	4,476.8	4,406.5	4,331.3	4,266.2	4,199.7
2. סך הריבוי הטבעי	74.8	74.6	72.1	70.9	69.7	69.9	71.2
3. שיעור הריבוי הטבעי ¹	15.2	15.9	16.0	16.0	15.9	16.4	17.1
4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים ¹	11.7	12.5	12.6	13.0	13.1	14.0	14.5
5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא-יהודים ¹	30.9	30.7	30.4	29.4	29.2	28.7	29.3
6. העלייה ברוטו ²	176.5	201.5	26.8	16.0	15.6	12.3	12.2
7. תושבים בחוץ לארץ ³	21.0	14.0	16.1	16.6	10.1	17.1	17.5
8. מאזן ההגירה (7)-(6)	155.5	187.5	10.7	-0.6	5.5	-4.8	-5.3
9. סך כל הגידול (8)+(2)	230.3	262.1	82.8	70.3	75.2	65.1	65.9
10. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה (9)+(1)	5,052.0	4,821.7	4,559.6	4,476.8	4,406.5	4,331.3	4,265.6

* הנתונים לשנת 1991 עדיין אומדנים.

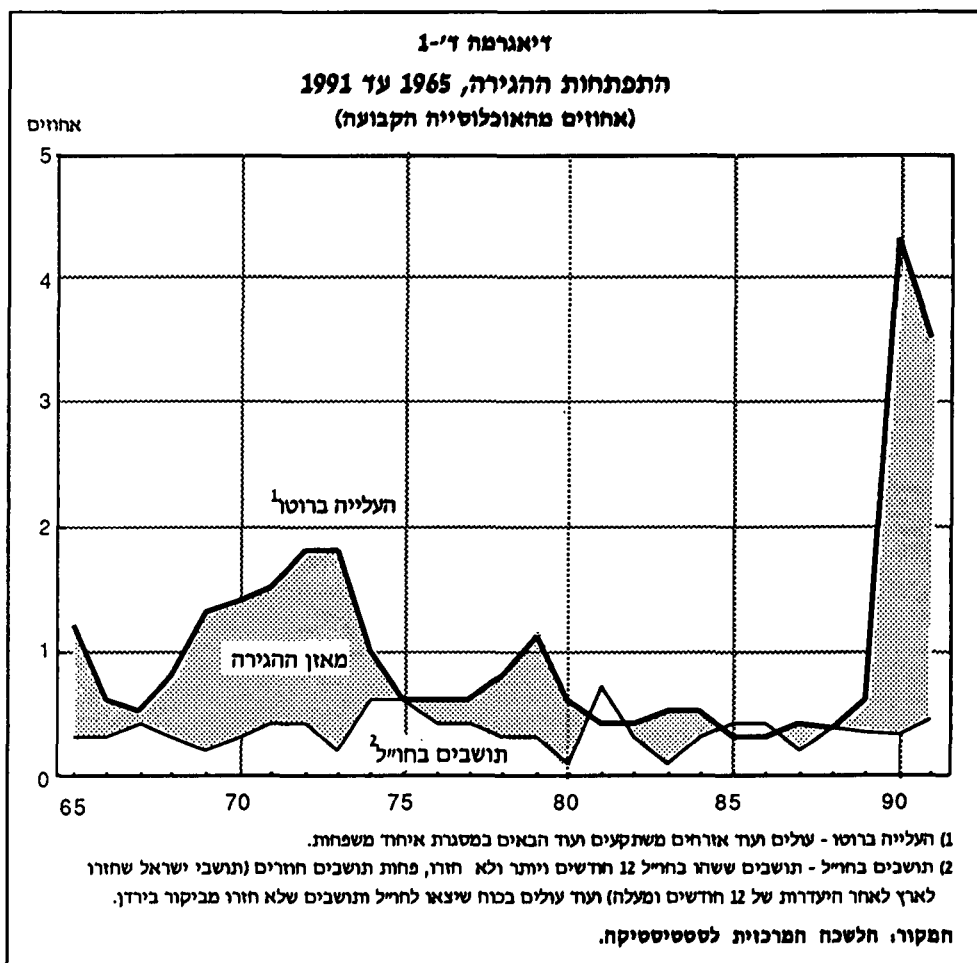
(1) לאלף נפש, מהאוכלוסייה הקבועה המתאימה.

(2) עלייה ברוטו = עולים ועוד תיירים משתקעים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות (כולל מאזן ממזרח ירושלים).

(3) תושבים בחו"ל = תושבים שיצאו אשתקד, וטרם חזרו אחרי שהות של יותר מ-12 חודשים. פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ויותר).

ועוד עולים בכוח, שיצאו לחו"ל, ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 1987, עמ' 141, 145-147.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההשתתפות של כלל האוכלוסייה הגיע ל-51.7 אחוזים (גבוה מעט מאשר בשנה שעברה), כך ששיעור ההשתתפות של הוותיקים עלה יחסית לזה של השנה הקודמת. מספר הגברים השייכים לכוח העבודה עלה ב-6.4 אחוזים (לוח ד'-3), ושיעור השתתפות הגברים בכוח העבודה ירד השנה במעט. ירידה זו מבטאת את שיעורי ההשתתפות הנמוכים יותר בקרב הגברים העולים (55 אחוזים) בהשוואה לאלו של אוכלוסיית הגברים כולה (62.1 אחוזים). צפוי, כי עם גידול הוותק בארץ יעלו שיעורי ההשתתפות של הגברים העולים, והם ישפיעו בכיוון ההפוך. מספר הנשים בכוח העבודה עלה ב-8.7 אחוזים (לוח ד'-3), ושיעור ההשתתפות של נשים בכוח העבודה עלה לרמה של 41.6 אחוזים. שיעורי ההשתתפות הגבוהים של נשים מוסיפים לבטא את המגמה השוררת בתחום זה בשנים האחרונות, ומבטאים את הצורך במפרנס שני במשפחה — בעקבות ירידת תוחלת ההכנסה הריאלית של המפרנס הראשי — וגם את המשך עליית רמת ההשכלה של הנשים ושאיפתן למימוש עצמי. שיעורי ההשתתפות של העולות החדשות, כ-35 אחוזים, נמוכים מהממוצע הכללי, כך ששיעור ההשתתפות של הנשים הוותיקות עלה. בעתיד, עם גידול הוותק בארץ, יעלו שיעורי השתתפותן של העולות בכוח העבודה, וכתוצאה מכך — של הנשים בכללן.

לוח ד' - 3
 כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1976 עד 1991

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת							
		ממוצע שנתי 1988 לעומת		ממוצע שנתי 1985 לעומת		ממוצע שנתי 1979 לעומת	
1991	1990	1989	1985	1979	1976	1991	1990
						(אלפים)	
6.1	3.1	1.7	1.6	1.9	2.3	4,942.8	4,660.2
7.1	3.9	2.0	1.9	2.1	2.2	3,427.4	3,201.6
7.3	2.9	3.2	2.4	2.3	3.0	1,770.3	1,649.9
						51.7	51.5
						49.5	51.0
6.1	2.1	0.5	2.5	1.6	3.3	1,583.1	1,491.9
						187.2	158.0
						10.6	9.6
						46.2	46.1
ג ב ר י ם							
6.7	3.7	2.1	1.9	2.1	2.1	1,678.9	1,573.0
6.4	2.5	1.9	1.7	1.7	1.8	1,042.7	979.9
						62.1	62.3
6.1	2.0	-0.6	1.9	1.0	2.0	952.8	897.7
						89.9	82.2
						8.6	8.4
נ ש י ם							
7.4	3.9	2.0	2.0	2.1	2.3	1,748.9	1,628.1
8.7	3.4	5.4	3.6	3.3	5.3	727.9	669.5
						41.6	41.1
6.2	2.2	2.3	3.4	2.7	5.7	630.4	593.8
						97.5	75.7
						13.4	11.3
-9.3	2.7	-4.1	5.9	3.1	4.6	97.7	107.7

- (1) מנוכה מההשפעות של השינויים בהרכבי הגילים ושנות הלימוד של האוכלוסייה. בסיס ההשוואה — 1984. האומדנים לשנים 1983 ו-1984 מותאמים לאוכלוסייה בגיל 15 ומעלה.
- (2) מספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל העבודה. הנתונים מנוכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה, גיל ומין; בסיס הניכוי — 1984; מותאם לאוכלוסייה של בני 15 ומעלה.
- ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בשטחים.

האוכלוסייה בגיל העבודה מוגדרת כגילאי 15 ומעלה — אולם כשבוחנים את שיעורי ההשתתפות של גילאי העבודה העיקריים (25 עד 65), מתברר, כצפוי, ששיעורי ההשתתפות, הן של הגברים והן של הנשים, גבוהים יותר במידה ניכרת (כ־83 אחוזים ו־55 אחוזים, בהתאמה). השינויים על פני זמן בשיעורי ההשתתפות של גילאי העבודה העיקריים אינם שונים במידה משמעותית מאלו של גילאי 15 ומעלה.

3. התעסוקה ותשומת העבודה

מספר המועסקים הישראלים עלה ב־6.1 אחוזים, בעוד שתשומת העבודה שלהם עלתה ב־5.8 אחוזים (לוח ד'–6). מספר המועסקים המקומיים עלה בשיעור נמוך יותר, התפתחות המשקפת את ירידת מספרם של עובדי השטחים (המועסקים בעיקר בסקטור העסקי). תעסוקת העולים גדלה השנה מאוד, ובסוף השנה הגיע משקלם ל־5 אחוזים מכלל המועסקים הישראלים, לאחר פחות מאחוז אחד בסוף השנה שעברה. כאשר נבחנת התפתחות רמת התעסוקה ותשומת העבודה במשך השנה, בולטת הירידה ברביע הראשון, בעקבות מלחמת המפרץ, וההתאוששות המהירה, שהחלה כבר ברביע השני ונמשכה עד סוף השנה. התעסוקה ותשומת העבודה בשירותים הציבוריים גדלו השנה בכל המגזרים. בשירותי החינוך והבריאות נמשכה מגמת העלייה: התעסוקה בחינוך גדלה ב־9 אחוזים, ובבריאות — ב־6.8 אחוזים. עליית מספר המועסקים בתחומי הבריאות, החינוך ושירותים ציבוריים אחרים נועדה בעיקרה לענות על הצרכים המירריים של גידול האוכלוסייה. בהמשך למגמה השוררת בשנים האחרונות, היה שיעור גידולה של תשומת העבודה נמוך מעט מזה של מספר המועסקים. במגזר העסקי גידולן של התעסוקה ותשומת העבודה לא התפלג באופן שווה בין הענפים השונים. עיקר גידולה של התעסוקה היה בענף הבנייה: כ־43 אחוזים מסך תוספת המועסקים במגזר העסקי

לוח ד' – 4

התפתחות מבנה התעסוקה של ישראלים, 1973 עד 1991
(אחוזים)

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים					
	1980 ¹ –1985	1973 ¹ –1980	1991	1990	1989
סך הכול	2.3	1.2	1.7	100.0	100.0
בשירותים הציבוריים	2.2	1.5	3.9	29.6	29.4
בסקטור העסקי:	2.4	1.1	0.9	70.4	70.6
בשירותים הפיננסיים					
ובשירותים העסקיים	2.9	4.2	5.1	10.2	9.9
בתעשייה	1.3	3.7	-1.1	21.5	21.6

(1) סדרה חדשה מ־1985, שבה כלולים באוכלוסייה בגיל עבודה ובכוח העבודה בני 15 ויותר (במקום בני 14 ויותר עד כה), ואומדני האכלוסייה וכוח העבודה מתוקנים לפי ממצאי מפקד אוכלוסין משנת 1983.
ה מקור: סקרי כוח אדם. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' - 5 (המשך)

תוספות של שייכים לכוח העבודה המקומי וקליטתם לפי סקטורים, 1970 עד 1991
(העלייה או הירידה (-), ממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

1991	1990	1989	1984- 1988	1980- 1983	1977- 1979	1973- 1976	1970- 1973
מקומיים — כל האוכלוסייה							
110.5	49.4	45.8	47.5	34.0	39.1	15.0	53.6
54.1	26.4	-5.6	17.5	20.1	24.3	-1.7	44.9
27.0	7.5	8.8	6.4	6.6	16.8	12.5	11.7
29.4	15.5	42.6	7.8	6.6	-1.9	4.2	-2.9
גברים							
52.9	26.7	12.9	18.5	18.1	17.0	3.9	35.1
40.7	19.6	-11.5	3.6	13.6	14.2	-1.3	34.1
4.5	0.6	2.1	1.0	0.7	4.3	3.3	2.9
7.7	6.5	22.3	3.9	3.9	-1.5	1.9	-1.9
נשים							
58.4	21.8	33.0	19.6	21.2	22.1	11.1	18.5
14.1	6.0	6.1	10.3	7.3	10.0	-0.4	10.8
22.5	6.9	6.7	6.6	6.0	12.5	9.2	8.8
21.7	8.9	20.2	3.9	2.7	-0.4	2.3	-1.0

• הנתונים אינם מסתכמים בגלל עיגולים.

(1) בהנחה של שיעורי השתתפות ממוצעים כמו בשנה הקודמת.

(2) הפרשי שיעורי ההשתתפות מוכפלים באוכלוסייה בשנה הנדונה.

(3) לרבות עצמאיים בשירותים הציבוריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, סקרי משפחות בשטחים המוחזקים ועיבודי בנק ישראל.

לוח ר' - 6

המועסקים ותשומת העבודה בסקטורים העיקריים במשק, 1987 עד 1991*

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת						
1991	1990	1989	1988	1987	1991	1990
(אלפים, ממוצע שנתי)				(אחוזים)		
א. המועסקים						
1.	מועסקים ישראלים	1,491.9	1,583.1	2.6	3.5	0.5
2.	מועסקים מהשטחים	107.7	97.7	11.9	0.4	-4.1
3.	סך כל המועסקים המקומיים (1) + (2)	1,599.6	1,680.8	3.2	3.3	0.2
4.	המועסקים בשירותים הציבוריים	444.7	471.9	-0.1	4.0	1.9
5.	המועסקים בסקטור העסקי (3)-(4)	1,154.9	1,208.9	4.5	3.0	-0.4
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)						
ב. תשומת עבודה של מועסקים						
1.	תשומת עבודה של ישראלים	53.9	57.0	2.3	3.5	1.7
2.	תשומת עבודה של עובדים מהשטחים	4.0	3.7	9.7	-23.8	1.6
3.	סך כל תשומת העבודה המקומית (1)+(2)	57.8	60.6	2.9	1.1	1.6
4.	תשומת העבודה בשירותים הציבוריים	13.8	14.6	0.2	3.8	2.4
5.	תשומת העבודה בסקטור העסקי	44.1	46.1	3.8	0.3	1.4

* נתונים מעוגלים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' - 7

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1987 עד 1991

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת						
1991	1990	1989	1988	1987	1991	1990
(אלפים, ממוצע שנתי)				(אחוזים)		
1. המועסקים						
סך הסקטור העסקי						
1,154.9	1,208.9	4.5	3.0	-0.4	2.1	4.7
בנייה						
139.9	163.1	7.3	8.9	-0.2	9.6	16.6
תעשייה						
333.4	347.2	2.7	-2.8	-3.2	1.8	4.1
חקלאות						
74.3	67.2	2.8	-5.0	-1.9	-9.2	-9.6
תחבורה						
92.5	96.6	5.7	3.5	-1.8	-0.6	4.4
מסחר, שירותים אישיים ועסקיים ¹						
421.8	443.1	1.8	12.3	3.3	2.6	5.0
שירותים פיננסיים						
62.6	63.1	-2.3	3.2	-3.2	-0.2	0.8
חשמל ומים						
16.6	16.8	9.7	6.6	-0.7	15.3	1.2
8.7	10.4					
לא ידוע						
2. תשומת עבודה						
סך כול הסקטור העסקי ²						
44.1	46.1	3.8	0.3	1.4	2.3	4.6
בנייה						
5.5	6.4	7.7	-4.6	5.1	11.8	17.1
תעשייה						
13.0	13.6	1.5	-4.3	-0.5	0.9	4.6
חקלאות						
2.8	2.5	1.9	-8.4	-1.0	-10.5	-10.6
תחבורה						
3.7	3.8	7.5	1.4	-2.3	2.7	2.9
מסחר, שירותים אישיים ועסקיים						
15.9	16.8	-4.5	79.4	5.1	1.9	5.8
שירותים פיננסיים						
2.3	2.3	-3.7	2.9	-1.4	0.4	0.8
חשמל ומים						
0.7	0.7	0.4	14.5	-1.4	15.0	-1.8

(1) ענפים 50-59, 90-99, 73, כולל "יתר" עובדי השטחים המוחזקים (פחות עובדים בשירותים הציבוריים).

(2) הנתונים אינם מסתכמים בשל השמטת ענף ה"לא ידוע"; נתונים מעוגלים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

הועסקו ישירות בענף זה — הרבה מעבר לחלקו בסך המועסקים במשק, נוסף על כך הועסקו כ־13 אחוזים מסך תוספת המועסקים במשק, שהם כ־50 אחוזים מתוספת המועסקים בתעשייה, בענפי תעשייה הקשורים בעקיפין לענף הבנייה.

בסך הכול עלתה התעסוקה בתעשייה ב־4.2 אחוזים, ושיעור המיתוספים לתעשייה מסך תוספת התעסוקה במשק רמה לחלקה של התעשייה בסך המועסקים במגזר העסקי.

תעסוקת עובדי השטחים ירדה ב־9.2 אחוזים, וזאת בעיקר בהשפעת מלחמת המפרץ, ובמידה פחותה יותר — עקב הצטרפות העולים לכוח העבודה. הירידה הממוצעת של מספר המועסקים מן השטחים משקפת את הירידה התלולה ברביע הראשון, עקב מלחמת המפרץ. החל מהרביע השני עלו ברציפות מספר עובדי השטחים ומשקלם בסך המועסקים במשק, וברביע האחרון הגיע מספרם לרמת הרביע השלישי של שנת 1990. (הרביע הרביעי של 1990 כבר שיקף את השפעת מלחמת המפרץ על תעסוקת עובדי השטחים.) הנתונים מלמדים, כי מלחמת המפרץ, כמו גם הדרישה להצטייד ברשיונות עבודה, השפיעו על מספר המועסקים מהשטחים, במיוחד ברביע הראשון, בעוד שהצטרפות העולים לכוח העבודה השפיעה בעיקר על התפלגות המועסקים מהשטחים בין הענפים השונים, ובמידה פחותה — על מספרם (לוח ד'–8). בענף הבנייה, לדוגמה, היו מרוכזים בשנת 1990 כ־60 אחוזים מעובדי השטחים בישראל, שהיוו כ־45 אחוזים מסך העובדים בענף; ברביע הראשון של 1991 ירדו מספרם ומשקלם של המועסקים מהשטחים בענף זה, אולם בסוף השנה הגיע משקלם בסך העובדים בענף לרמת השנה שעברה. יתר על כן: חלקם של המועסקים מן השטחים בענף הבנייה בסך המועסקים מהשטחים עלה. בענפי התעשייה המסחר והאוכל ובשירותים הציבוריים ירד משמעותית ברביע הראשון משקלם של העובדים מהשטחים בסך העובדים באותם ענפים, ובמשך השנה התייצב ברמה גבוהה במקצת מאשר ברביע הראשון, אך נמוכה מרמת השנה שעברה.

כשבוחנים את ההתפלגות התעסוקתית של העולים לפי אותם מגזרים מסתמן התהליך הבא: בזמן מלחמת המפרץ ירד מספר עובדי השטחים בכל הענפים; ישראלים ותיקים ועולים מילאו חלקית את מקומם. לאחר המלחמה נמשכה ההתרחבות של ענף הבנייה, ובמקביל החלו עובדי השטחים לשוב למקומות העבודה. עם זאת השתלבו רובם בענפי הבנייה והחקלאות, ולא בענפי המשק האחרים, שם נקלטו ונשארו בעיקר העולים. ייתכן שהעולים העדיפו את התעשייה משום התאמה רבה יותר של כישוריהם לענף זה, ונטו פחות להצטרף לענף הבנייה, והיפוכו של דבר עובדי השטחים. כמו כן אפשר, שהמעסיקים מעדיפים להעסיק עולים, וכך מוצאים עובדי השטחים את עצמם בענף הבנייה, שאליו העולים אינם מעוניינים להצטרף.

מספר שעות העבודה למועסק במגזר העסקי נשאר ללא שינוי. בענפי הבנייה והתעשייה עלתה מעט תשומת העבודה למועסק, בעוד שבענפי התחבורה והחשמל והמים היא ירדה. מהנתונים לגבי תשומת העבודה (לוחות ד'–6, ד'–7 וד'–8) אנו למדים, שהניתוח לגבי מספר המועסקים אינו שונה מהותית מניתוח תשומת העבודה.

חלוקת ענפי המשק למוצרים סחירים ובלתי סחירים מצביעה על המשך מגמה של עליית משקל המועסקים בענפים הבלתי סחירים (לוח ד'–9). על עוצמת המגמה ניתן ללמוד מהתפלגות תוספת המועסקים נטו בין הסקטור הסחיר לבלתי סחיר: למעלה מ־90 אחוזים מתוספת התעסוקה נקלטת בסקטור הבלתי סחיר (בעיקר בענף הבנייה). בשנים 1988 ו־1989 ירד משקל המועסקים בסקטור הסחיר, בעיקר עקב תהליך ההתייעלות וההצטמצמות שהתנהל בתעשייה, והתבטא בירידת מספר המועסקים בענף זה. ירידת משקל המועסקים בסקטור הסחיר בשנתיים האחרונות מוסברת בחלקה בהסתת הביקושים לכיוון המוצרים הבלתי סחירים, ובמיוחד לענף הבנייה, הסטה שלוותה בייסוס ריאלי.

בחנית התפלגות התעסוקה בין הענפים השונים מצביעה על מגמה ברורה של קליטת עובדים במגזרים שבהם התעסוקה היא קצרת טווח, כבנייה ותעשיות הקשורות לבניין, וכן בתעשיות המתרכזות באספקת הביקושים המקומיים; אלה, גם אם תתרחבנה, לא תספקנה כדי לקלוט את כל גידולו של היצע

לוח ד' - 8

עובדי שטחים ועולים — שיעורם בתעסוקה ובתשומות העבודה לפי ענפים, 1990 ו-1991¹

א. שיעורי עובדי השטחים והעולים בסך המועסקים

							מסחר ושירותי אוכל	בשירותים ציבוריים	בענפים אחרים	
							בבנייה	בתעשייה	בחקלאות	סך הכול
(אלפים, ממוצע רבעוני)										
1990 ²										
I										
373.8	445.5	217.1	131.6	324.8	78.2	1,571.0	סך המועסקים המקומיים			
1.3	1.4	4.3	44.3	3.5	17.3	6.6	אחוז עובדי השטחים			
II										
383.8	433.6	224.4	134.2	345.5	76.1	1,597.6	סך המועסקים המקומיים			
1.1	1.3	5.1	46.7	3.2	16.3	6.7	אחוז עובדי השטחים			
III										
383.5	445.4	235.0	149.3	327.4	71.3	1,611.9	סך המועסקים המקומיים			
1.0	1.3	4.6	46.2	3.6	18.0	7.1	אחוז עובדי השטחים			
IV										
379.9	454.5	229.2	145.5	335.3	72.0	1,616.4	סך המועסקים המקומיים			
1.0	1.0	3.8	45.4	3.2	16.3	6.5	אחוז עובדי השטחים			
1991										
I										
376.2	464.8	210.9	142.8	343.2	71.4	1,609.3	סך המועסקים המקומיים			
0.6	0.6	1.6	36.8	2.0	17.8	5.0	אחוז עובדי השטחים			
	1.2		3.1	3.3		2.1	אחוז העולים			
II										
401.4	474.4	222.8	153.4	356.7	64.4	1,673.1	מועסקים מקומיים			
0.6	0.9	2.4	37.7	2.2	19.1	5.4	אחוז עובדי השטחים			
	2.0	3.4	3.5	5.7		3.2	אחוז העולים			
III										
413.7	476.6	240.0	173.1	340.4	62.8	1,706.6	סך המועסקים המקומיים			
0.8	0.9	2.5	42.7	2.3	16.2	6.2	אחוז עובדי השטחים			
	2.6	4.0	3.5	7.2		4.0	אחוז העולים			
IV										
419.8	471.0	242.6	182.5	348.8	70.4	1,735.1	סך המועסקים המקומיים			
0.8	0.7	2.4	45.6	2.2	16.3	6.6	אחוז עובדי השטחים			
	3.2	4.9	2.8	9.5		4.9	אחוז העולים			

לוח ד' - 8 (המשך)

עובדי שטחים ועולים — שיעורם בתעסוקה ובתשומות העבודה לפי ענפים, 1990 ו-1991

ב. שיעור תשומת העבודה של עובדי השטחים בסך תשומת העבודה¹

מסחר ושירותי אוכל							
סך הכול	בחקלאות	בתעשייה	בבנייה	מסחר ושירותי אוכל	בשירותים	בענפים אחרים	
(מיליוני שעות בשבוע)							
1990							
I							
סך המועסקים המקומיים	57.04	3.01	12.65	5.29	8.51	13.96	13.61
אחוז עובדי השטחים	7.13	15.80	3.61	43.48	4.56	1.82	1.42
II							
סך המועסקים המקומיים	57.56	2.88	13.49	5.21	8.87	13.35	13.77
אחוז עובדי השטחים	6.81	14.50	3.04	43.88	4.87	1.59	1.17
III							
סך המועסקים המקומיים	58.49	2.72	12.80	6.02	9.22	13.63	14.08
אחוז עובדי השטחים	7.53	17.27	3.62	43.72	4.93	1.58	1.05
IV							
סך המועסקים המקומיים	57.93	2.79	12.93	5.45	8.86	14.07	13.84
אחוז עובדי השטחים	6.09	13.67	2.79	39.95	3.69	1.12	0.90
1991							
I							
סך המועסקים המקומיים	53.30	2.60	12.49	4.83	7.56	13.26	12.55
אחוז עובדי השטחים	3.90	12.98	1.16	27.78	1.39	0.69	0.43
II							
סך המועסקים המקומיים	62.74	2.52	14.86	6.34	9.22	15.17	14.63
אחוז עובדי השטחים	5.63	18.20	2.08	35.96	2.30	1.11	0.69
III							
סך המועסקים המקומיים	62.43	2.41	13.09	7.17	9.71	14.67	15.37
אחוז עובדי השטחים	6.91	17.19	2.49	41.87	2.62	1.15	0.96
IV							
סך המועסקים המקומיים	64.30	2.64	13.94	7.34	9.68	15.02	15.69
אחוז עובדי השטחים	7.27	16.04	2.35	45.93	2.66	0.98	0.94

- (1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל. נתונים מנוכי עונתיות.
- (2) בשל חלקם המועט של העולים בשוק העבודה בשנת 1990 אין נתונים לגבי התפלגותם.
- (3) אין נתונים לגבי תשומת עבודה של העולים בישראל.

לוח ד' - 9

התפלגות התעסוקה של ישראלים בין הענפים הסחירים והבלתי סחירים, 1980 עד 1991

ממוצע 1984-1980	ממוצע 1987-1986	ממוצע 1989-1988	ממוצע 1991-1990	
(אחוזים)				
29.9	29.5	27.5	26.5	סחירים ¹
23.2	23.5	21.8	21.5	תעשייה
4.4	3.8	3.5	2.8	חקלאות ²
2.3	2.2	2.1	2.2	הובלה ימית ואווירית
70.1	69.9	71.9	72.9	בלתי סחירים ¹
12.2	13.4	14.4	14.3	מסחר ושירותי אוכל ³
9.0	9.8	10.0	10.1	שירותים פיננסיים ועסקיים ³
1.0	0.9	1.0	1.1	חשמל ומים
6.2	4.7	5.0	5.6	בנייה
4.4	4.2	4.3	4.0	תחבורה אחסנה ותקשורת ⁴
6.1	6.4	7.0	7.3	שירותים אישיים אחרים
29.7	29.3	29.2	29.5	שירותים ציבוריים
1.7	1.2	1.0	1.0	חקלאות (בלתי סחיר)
	0.6	0.6	0.6	לא ידוע
100	100	100	100	סך הכול
התפלגות תוספת המועסקים				
		-10.3	8.6	סחירים
		110.3	91.4	בלתי סחירים
		100	100	סך הכול

- (1) החלוקה לסחירים ולבלתי סחירים אינה מדויקת — אולם אין ברשותנו סיווג תעסוקה ענפי שיאפשר הפרדה טובה יותר בין הענפים הסחירים לבלתי סחירים (ראה הערה 2). סיווג ענפי שונה במקצת — בפרק ב'.
- (2) בענפי החקלאות הסחירים נכללים משקים חקלאיים מעורבים וגידול הדגים ומטעים, בעוד ששאר הענפים בחקלאות נכללים בקטגוריית הבלתי סחירים.
- (3) ענפים אלו הם בלתי סחירים בעיקרם, אולם יש בהם גם רכיב סחיר.
- (4) למעט הובלה ימית ואווירית.

לוח ד' - 10

מאפייני הבלתי מועסקים, 1987 עד 1991
(אחוזים)

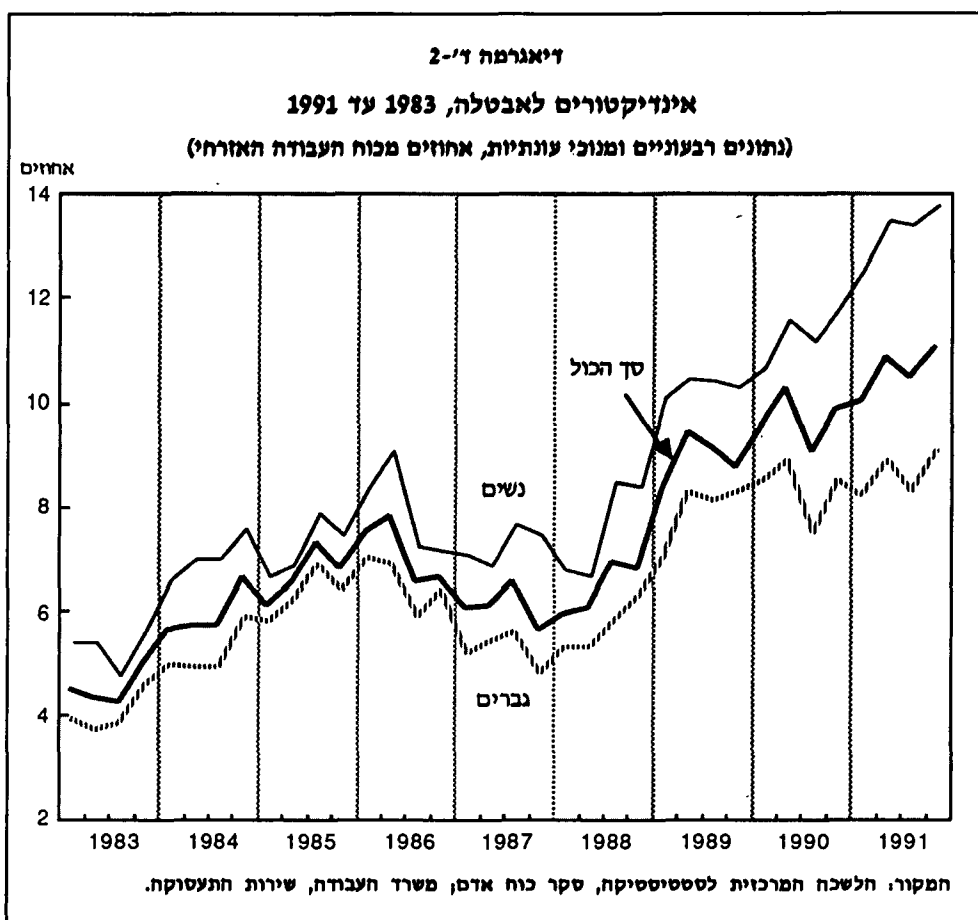
1991	1990	1989	1988	1987	
(השיעור בקרב הבלתי מועסקים)					
30.0	29.7	32.3	40.6	40.9	1. חיפשו עבודה במשך שבוע עד 8 שבועות
25.8	27.6	25.2	19.8	22.2	2. חיפשו עבודה 27 שבועות ויותר
39.3	41.6	42.8	42.1	42.5	3. מפרנסים ראשוניים (ראשי משפחות)
42.8	48.6	53.8	54.0	50.2	4. עברו כ־12 החודשים האחרונים מזה: (האחוזים מתוך קבוצה 4)
52.7	53.5	60.9	50.8	48.2	א. פוטרו מעבודתם
16.6	16.8	19.0	24.5	30.9	ב. התפטרו מעבודתם
33.8	26.7	26.6	25.8	25.5	ג. עיסוקם האחרון בתעשייה
18.0	14.2	13.9	13.3	15.3	ד. עיסוקם האחרון בשירותים הציבוריים
48.0	52.0	53.1	53.4	52.8	5. התפלגות לפי מין: שיעור הגברים
					6. התפלגות לפי שנות לימוד
14.3	17.9	18.6	17.0	20.3	0-8 שנים
57.3	62.0	61.6	63.3	60.1	9-12 שנים
28.0	19.7	19.8	19.7	19.6	13 שנים ויותר
					7. התפלגות לפי קבוצות גיל:
32.3	34.6	36.4	38.5	38.5	גילאי 15-24
28.8	29.7	31.2	30.4	30.9	גילאי 25-34
31.5	30.5	27.6	27.0	26.3	גילאי 35-54
7.4	5.0	4.8	4.0	4.3	גילאי 55 ויותר
9.9	8.4	8.7	8.5	9.6	8. חיילים משוחררים
(שיעור הבלתי מועסקים בקרב הקבוצות השונות)					
					9. אבטלה בקבוצות גיל:
22.4	22.0	20.7	15.8	15.4	גילאי 15-24
10.8	10.0	9.6	6.8	6.3	גילאי 25-34
11.8	6.7	5.7	4.1	3.8	גילאי 35-54
6.3	3.7	3.4	2.0	2.0	גילאי 55 ויותר
(שיעור הבלתי מועסקים)					
					10. אבטלה לפי מחוזות
10.9	9.4	7.8	7.3	6.9	ירושלים
9.9	9.0	8.2	6.6	6.5	הצפון
13.0	10.7	9.2	7.0	7.1	חיפה
10.4	9.5	8.5	5.6	5.2	המרכז
9.4	8.8	8.2	5.5	5.0	תל-אביב
12.2	11.8	11.4	8.5	7.8	הדרום
10.6	9.6	8.9	6.4	6.1	סך הכול

המקור: סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בחלקם — נתונים שלא פורסמו).

העבודה. לכן, מן ההכרח ליצור את התנאים לפיתוח תעשיות מוטות יצוא, ליישם רפורמות בסיסיות בשוק העבודה², לספק לעולים הכשרה מקצועית, ולהקדים השקעות נדרשות בתשתית; אם לא כן — עלולה רמת האבטלה לגדול, עם הירידה הצפויה של פעילות ענף הבנייה, ובמקרה כזה יאבד המשק שיעור גבוה מההון האנושי של העולים.

4. האבטלה

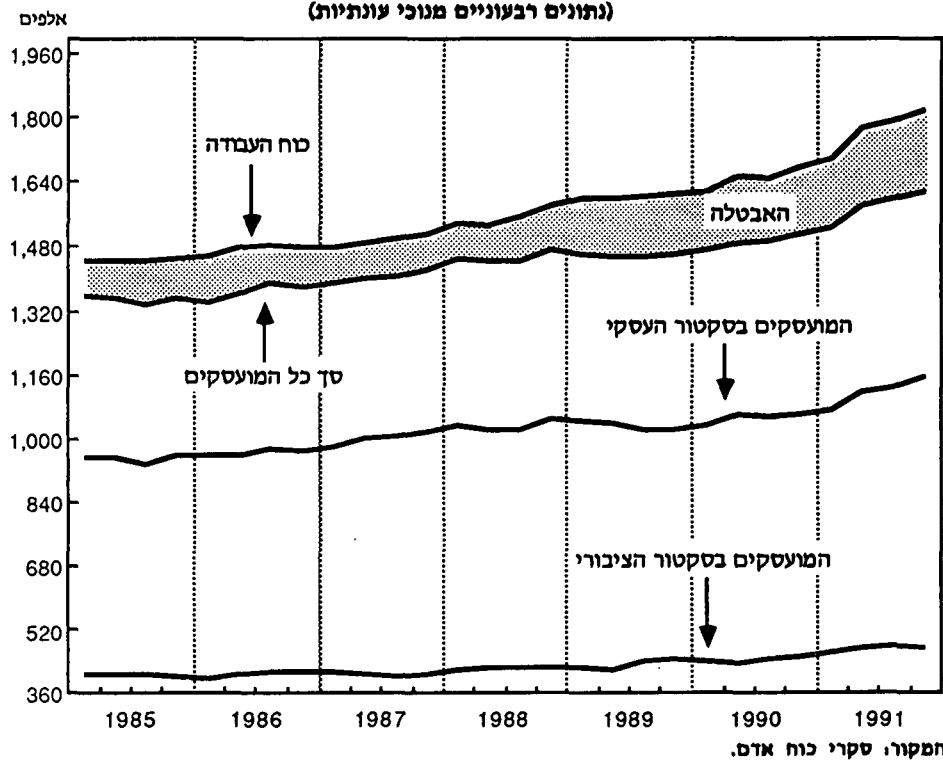
שיעור האבטלה הגיע לממוצע שנתי של 10.6 אחוזים — כ־187 אלף בלתי מועסקים. האבטלה המשיכה להתרחב למרות הגידול הרב של התעסוקה, והיא נעוצה במקרה בעלייה התלולה של כוח העבודה האזרחי, עם הצטרפות העולים לכוח העבודה.

² במסגרת זו הותרו השנה לשכות עבודה פרטיות, הוחמרו הקריטריונים לרמי אבטלה, וחוקי העבודה במשמרות הוגמשו במידה מסוימת.

**דיאגרמה ד'-3
כוח העבודה, התעסוקה בסקטור הציבורי והעסקי והאבטלה,
1985 עד 1991**

(נתונים רבעוניים מנוכחים עונתיים)

את כל גידולה של האבטלה, כ-29,000 בלתי מועסקים, ניתן לייחס לעולים, שמספר הבלתי מועסקים בקרבם עלה מ-5,000 בשנת 1990 לכ-38 אלף השנה (לוחות ד'-3 וד'-14). מספר המובטלים בקרב הוותיקים ירד, אך מכאן אין להסיק באיזה כיוון היה שיעור האבטלה מתפתח ללא העלייה. אם מספר מקומות העבודה שנוצרו בעקבות הביקושים שנבעו מגל העלייה גבוה ממספר העולים המועסקים, הרי שהעלייה תרמה להקטנת שיעורה של אבטלת הוותיקים.

בחינת מאפייני האבטלה (לוח ד'-10) מלמדת על עלייה משמעותית של משקל בעלי ההשכלה הגבוהה בקרב המובטלים. התפתחות זו משקפת הן את השיעור הגבוה של בעלי השכלה אקדמאית בקרב העולים, ששיעור האבטלה בקרבם גבוה בהרבה מן הממוצע במשק, והן את העובדה שבקרב בעלי ההון האנושי הגבוה העולים הם פחות תחליפיים לוותיקים (לפחות בטווח הקצר) מאשר בקרב העובדים הבלתי מקצועיים. מהנתונים בולטת גם העלייה התלולה של שיעור האבטלה בקרב גילאי 35 ומעלה. זו משקפת גם את משקלם הגבוה יחסית של העולים בקבוצת גיל זו, בצירוף שיעור האבטלה הממוצע הגבוה בקרבם, וגם את העובדה שלצעירים קל יותר למצוא עבודה, ולכן שיעור האבטלה בקרבם גבוה רק במעט מזה של הוותיקים.

המשתנים המשקפים בדרך כלל את עומק האבטלה מצביעים על כיוונים מנוגדים, אולם משמעותם לגיתוח מוגבלת השנה, מפני משקלם הגבוה של העולים הנמצאים בכוח העבודה זמן קצר יחסית, בקרב

המובטלים. אחוז המובטלים המחפשים עבודה מעל 27 שבועות ירד, התפתחות המצביעה על ירידת עומק האבטלה — ואילו אחוז המובטלים שלא עבדו כ־12 החודשים שקדמו לאבטלתם עלה, התפתחות המצביעה על העמקתה.

שיעור האבטלה בקרב הגברים עלה השנה מעט, לרמה ממוצעת של 8.6 אחוזים, ואילו זה של הנשים עלה עלייה תלולה והגיע ל־13.4 אחוזים; גידולה הרב יותר של אבטלת הנשים נובע בעיקר מגורמי ההיצע: אוכלוסיית הנשים בגיל העבודה גדלה בשיעור גבוה מזה של אוכלוסיית הגברים בגיל העבודה, ושיעור השתתפותן של הנשים בכוח העבודה עלה, בעוד ששיעור ההשתתפות של הגברים ירד. לעומת זאת גדל מספר המועסקות בשיעור דומה לזה של מספר המועסקים. צפוי כי שיעור אבטלתן של הנשים יוסיף ויעלה עם עליית הוותק של העולות בארץ.

5. השכר

התמונה העולה מההתפתחות הריאלית של השכר (לוח ד'–11) היא המשך והתעצמות של ירידת השכר בסקטור העסקי, ולעומתה — המשך עליות השכר בסקטור הציבורי.

ירידת השכר הריאלי הממוצע³ (מנקודת ראות הצרכן) בסקטור העסקי בשעור של כ־3.8 אחוזים מבטאת למעשה את הגמישות של שוק העבודה לגידול האקסוגני של האוכלוסייה בגיל העבודה, עם בוא העולים. עקרונית ניתן להסביר את ירידת השכר הממוצע הן בשינוי בהרכב המועסקים — גידול חלקם של ענפים שבהם משולם שכר נמוך מהממוצע, והן בירידת שכר כוללת (בכלל הענפים). מפירוק (מקורב) של השינוי בשכר לשני רכיבים אלו עולה, שרובה של הירידה נבע מירידת שכר כוללת, ורק מיעוט — משינוי בהרכב הענפי של המועסקים (בעיקר מעליית משקל המועסקים בענף הבנייה). את ירידת השכר הכוללת ניתן לייחס הן לגמישות השכר כלומר, לתגובת המעסיקים, ברוב ענפי המגזר העסקי, לגידול הלא־רציף של היצע העבודה (תגובה המתבטאת בהורדת שכר לכלל המועסקים או באי שינוי של שכר הוותיקים ותשלום שכר נמוך יחסית לעובדים חדשים) באותה איכות — והן לשינוי אפשרי באיכות בין המועסקים החדשים לוותיקים. מבדיקה שערכנו עולה, שירידת שכר הוותיקים מסבירה יותר מ־70 אחוזים מתוך ירידת השכר הכוללת⁴. הדבר מלמד על תגובה כלכלית, לפחות חלקית, של המגזר העסקי על השינויים בשוק העבודה. עם זאת נציין, כי ירידת השכר משקפת גם קיוזו חלקי של העליות החריגות שהיו בשנים 1986 ו־1987.

מיון לפי ענפי המשק מלמד, שירידות השכר היו בענפי הבנייה, החקלאות והשירותים הפיננסיים, וכן בענפי התעשייה, השירותים האישיים והמסחר. לעומת זאת עלה השכר הריאלי בענפי החשמל, המים

³ השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר (לא כולל עובדי שטחים). כשכוללים את עובדי השטחים מתקבלת ירידה תלולה יותר.

⁴ בנתונים הקיימים אין אפשרות לזהות במדויק איזה חלק מירידת השכר הכוללת נובע מירידת שכר לכלל העובדים ואיזה חלק נובע מכניסת עולים בשכר נמוך. בדיקה שנערכה שוללת את האפשרות שירידת השכר במגזר העסקי נובעת כולה מהעסקת העולים בשכר נמוך. המקרה הקיצוני, שבו כל העולים מרוויחים שכר מינימום, מחייב ירידת שכר ריאלי של 2.6 אחוזים לעובדים הוותיקים כדי שירידת השכר בכללה תהיה כפי שהתקבלה. כיוון שחלק מהעולים נקלט בשכר גבוה משכר המינימום, מסבירה ירידת שכר הוותיקים יותר מ־70 אחוזים מסך ירידתו של השכר הכולל.

התחבורה והתקשורת — המאופיינים במבנה מונופוליסטי, שליטת חברות ציבוריות ופעילותם של איגודי עובדים חזקים.

השינוי המהותי ביותר בשכר הריאלי חל בענף התעשייה, שכן זו השנה הראשונה מאז 1985 שבה אנו עדים לירידת שכר ריאלי (מנוכה במחירי צרכן) בענף זה. ירידת השכר אפיינה את כל ענפי התעשייה למעט ענף כלי ההובלה, שעיקרו התעשייה האווירית, המאופיינת באיגוד חזק מאוד. בדיקה לפי ענפי המשנה המקובלים מלמדת, שמרבית ירידתו של השכר הממוצע נבעה מירידת שכר כוללת, ורק שיעור זניח ניתן לייחס לשינוי בהרכב הענפי של המועסקים.

בענף הבנייה הסתמן השנה מחסור בעובדים, דבר שהביא למתן תמריצים ממשלתיים לעובדים חדשים בתקופת ההכשרה המקצועית, ולהסכם שכר חדש שנחתם בענף במאי 1991, והקנה לעובדיו תוספת שכר בת 10 אחוזים. על רקע זה, מפתיעה ירידת השכר הריאלי בענף, וניתן אולי להסבירה בהטרוגניות של העובדים. אם שיעור העובדים המקצועיים שבמחסור הוא קטן יחסית, ייתכן שירידת שכרם של העובדים הבלתי מקצועיים, שבהם יש עודף היצע גדול, היתה תלולה מעליית שכרם של העובדים המקצועיים, ולכן ירד השכר הממוצע בענף.

פערים בשיעור השינוי בשכר בין ענפי המשק מבטאים שינוי לא סימטרי בתנאים הכלכליים העומדים בפני כל אחד מהענפים, וכן דרגת התאמה שונה של השכר בכל אחד מהענפים לשינויים בתנאים הכלכליים. ההבדלים בתנאים הכלכליים הבסיסיים נובעים, מצד אחד, מעליית ביקושים לא-סימטרית — ובולטת במיוחד ההטיה בכיוון ענף הבנייה והתעשיות הקשורות אליו — ומצד האחר, מגידול לא-סימטרי של היצע העבודה. השינוי בהיצע העבודה העומד בפני הענף תלוי בהתאמה שבין ההון האנושי של העולים לזה הנדרש בענף. בענפים שבהם ההון האנושי ספציפי⁵, השינוי בהיצע האפקטיבי קטן מאשר בענפים העתירים בעובדים לא-מיומנים, או בעובדים בעלי הון אנושי גבוה, אך כללי.

מידת ההתאמה של השכר לשינויים בתנאים הכלכליים מושפעת ממספר גורמים — כיניהם המבנה הבסיסי של כל ענף, המשתקף במבנה הביקוש וההיצע בטווח הקצר. גורמים אחרים הם הסדרים מוסדיים שנקבעו בעבר ומידת כוחם של האיגודים המקצועיים. כוחם של האיגודים תלוי, בין השאר, בקיום רנטה בענף, ומתבטא ביכולתם לממשה לתועלתם. גורם נוסף הוא מידת הריכוזיות של הענף בשוק המוצרים. תיאורטית ניתן להראות, שלגורם זה יש השלכות על השכר, אך אלו יכולות לפעול בשני הכיוונים. בענפי החשמל והתקשורת ובתת ענפים מסוימים בתעשייה מצוי הצירוף של עובדים מאוגדים וריכוזיות בשוק המוצרים — וצירוף זה יכול להסביר את רמתו הגבוהה של השכר בענפים אלו, ואת מתנותה של תגובתו לגידול הרב של היצע העבודה במשק.

עליית השכר הריאלי בסקטור הציבורי, בניגוד למתבקש בתקופה של אבטלה כה גבוהה, מעידה, שהשכר בסקטור זה אינו מגיב כלכלית על ההתפתחויות בשוק העבודה בשנים האחרונות. מגמה זו נמשכה בכל אחת משלוש השנים האחרונות, והחריפה השנה. זאת בניגוד לירידות ריאליות בסקטור העסקי בכל אחת מהשנים הללו. עיקר העליות של השכר הריאלי (בממוצע תלת-שנתי) היו בשירותי הבריאות, במינהל הרשויות המקומיות ובתברואה. בשכר עובדי מערכת החינוך היתה עלייה קלה, ובשכרם של עובדי שירותי הסעד — ירידה תלולה.

לעליית השכר הריאלי בסקטור הציבורי יש השלכות על הקצאת כוח האדם בין הסקטור העסקי לציבורי, כמו גם על הנטל התקציבי של השכר, וזאת בתקופה שבה צפויה התרחבות ניכרת של התעסוקה בסקטור זה. כמו כן יש מקום לסברה, שלעליית השכר הריאלי בסקטור הציבורי היתה השפעה ממתנת על ירידת השכר בסקטור העסקי. ביטול ההצמדה של השכר בחברות הממשלתיות לשכר בשירותים הציבוריים אמור להחליש במידה מסוימת את ההשפעה הזאת. מעבר להשפעה הישירה, יש

⁵ הון אנושי ספציפי — ידע הנרכש במהלך העבודה, והשימוש בו מוגבל למקום העבודה (הענף) הספציפי.

לוח ד' - 11

העלייה או הירידה (-) בשכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר¹, 1981 עד 1991
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

שיעורי גידול מצטברים										
-1981										
1985	1981-1985 ²	1991 ²	1990	1989	1988	1987	1986	1985		
7.1	0.3	1.6	0.2	0.3	9.8	7.1	4.1	-14.2	שירותים ציבוריים	
(7.4)	5.6	-10.2	(-3.8)	-5.4	-1.6	-1.7	4.7	8.0	9.1	-6.5
(1.5)	-5.8	1.8	(-5.7)	-12.4	-4.6	-0.8	4.2	9.4	9.9	-9.3
7.4	13.8	-3.2	0.0	0.9	3.7	7.1	7.0	-7.4	תעשייה	
11.9	7.5	0.8	-1.8	1.6	5.5	13.4	0.3	-7.3	חשמל ומים	
(10.2)	-1.4	-1.9	(-3.6)	-13.7	-4.5	-2.2	3.4	16.3	12.8	-9.8
14.5	15.5	-3.2	-2.4	-2.6	5.5	7.8	11.5	-1.9	מסחר, שירותי אוכל והארוחה	
13.2	4.0	1.4	0.1	-3.4	3.5	10.1	9.2	-7.3	תחבורה, אחסנה ותקשורת	
7.3	3.4	-5.5	-0.9	-4.8	8.1	5.1	11.2	-4.7	שירותים פיננסיים ועסקיים	
15.0	3.0	-3.0	-3.4	-5.2	6.5	14.5	17.6	-9.6	שירותים אישיים ואחרים	
(7.5)	6.1	5.9	(-2.0)	-3.2	-1.0	-1.3	6.0	7.9	7.8	-9.0
כל המשק										
השכר הריאלי הפנוי										
5.7	2.4	-3.5	1.2	-0.7	5.0	2.5	4.6	-1.9	למשרת שכיר ³	

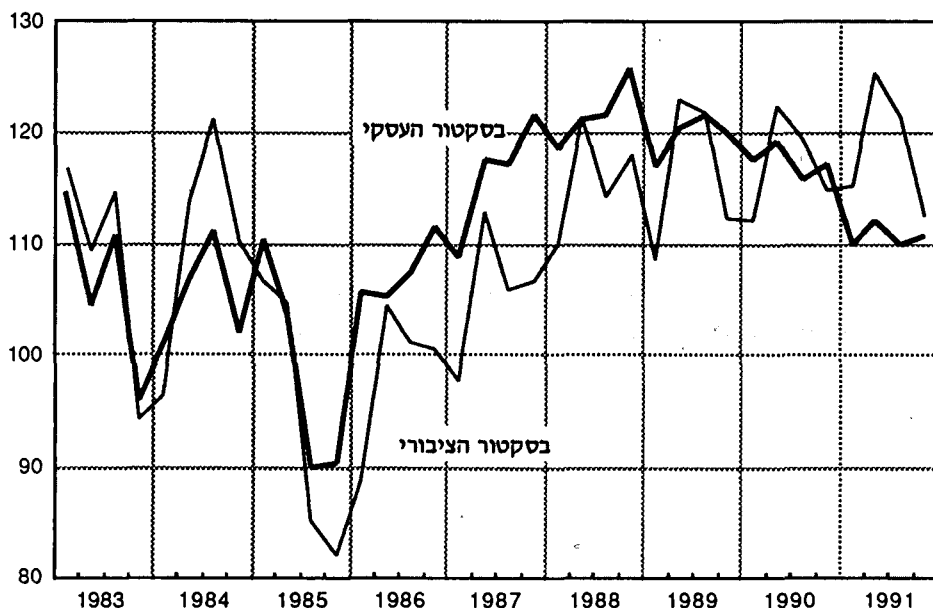
- נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך דוחות מעבידים לביטוח הלאומי, מנוכים במדר המחרים לצרכן באותו חודש.
 - בעקבות חובת רישום עובדי שטחים, שהוחלה ברביע הראשון של 1991, עלה משקל עובדי השטחים בחישוב השכר, ולכן שכר העובדים המקומיים (כולל עובדי שטחים) מוטה כלפי מטה בהשוואה לשנים קודמות. משום כך חושב השכר גם ללא עובדי שטחים: בשכר של כל המשק, בסקטור העסקי, בחקלאות ובבנייה, שבהם חלקם של עובדי השטחים משמעותי. הנתונים שבסוגריים אינם כוללים את עובדי השטחים.
 - בניכוי ההשפעות של שינויים בנטל המס הישיר (ניכויים משכר העובדים למס הכנסה ולביטוח לאומי) על השכר. האומדן הוא תחשיבי ומקורב, ולכן יש לקבל אותו בזהירות. (על שיטת האומדן ראה פרק ה' "הסקטור הציבורי", לוח ה'-9).
- ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ד'-4

מדדי השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר בסקטור העסקי

ובשירותים הציבוריים, 1983 עד 1990

(ממוצע 1982 ו-1983 = 100)

המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות המעבידים לביטוח חלאומי, מנוכים במדד המחירים לצרכן - נוכי חודשי.

לביטול ההצמדה חשיבות כתקדים, המגביר את האפשרות להצליח ולבטל הצמדות אחרות, המקשות על תפקוד יעיל של שוק העבודה.

השוואת התפתחותו של השכר הריאלי (מנקודת ראות הצרכן) בין המגזר הסחיר ללא-סחיר (למעט השירותים הציבוריים) מלמדת, ששיעורי ירידתו של השכר דומים. במונחי שכר העבודה ליצרן (כלומר בנכיו מדד המחירים ליצרן) יש בין הסקטורים פער גדול בשיעור השינוי בשכר, וזאת משום ששיעור עליית מחיריהם של הבלתי-סחירים היה השנה גבוה מזה של הסחירים (לוח ד'-13 ודיאגרמה ד'-5). השוואת השינוי בשכר הריאלי ליצרן בשני המגזרים מתחילת תכנית הייצוב (1985 עד 1991) מגלה, שבענפים הסחירים הוא עלה בשיעור חר, בעוד שבענפים הבלתי סחירים הוא ירד, וזאת כשיעור עלייתו של השכר הנומינלי בענפים הסחירים היה אף נמוך במעט מאשר בענפים הבלתי הסחירים. הפער הדרמטי הזה מבטא את הייסוף הריאלי, אך אינו מסביר אותו. שיעורי השינוי הדומים של השכר הנומינלי על פני זמן בשני המגזרים, למרות השונות הרבה ביניהם בהתפתחות המחירים ליצרן, מוסברים חלקית בגורמים מוסדיים כאופי ההצמדות והסכמי השכר.

שכר המינימום כאחוז מהשכר הממוצע במשק עולה עלייה מתמדת מאז שנת 1986, והוא המשיך לעלות גם השנה. הדבר פוגע במידת מה בהתרחבות התעסוקה בענפים שבהם חלק גדול יחסית של העובדים מקבל שכר מינימום.

השכר ברזומז לשעה, לשכירים ישראלים, במגזר העסקי לפי רכיבים, 1984 עד 1991
(השינוי באחוזים, כל שנה לעומת קודמתה)

השינוי בשכר בניכוי מדרד המחירים לצרכן לחודש שאליו מתייחס השכר ¹		השכר הכולל שמעבר לתוספת היוקר והסכמי השכר הכלל ארציים		השינוי בשכר בגין: תוספת היוקר והסכמי שכר כלל ארציים ²		השינוי בשכר בגין תוספת יוקר כאחוז מהשינוי במדרד המחירים לצרכן		מדרד המחירים לצרכן ²	
לאחר תוספת היוקר והסכמי שכר כלל ארציים ³	לאחר תוספת היוקר	השכר הכולל ארציים	השינוי בשכר הכולל ששולם בפועל ²	תוספת היוקר והסכמי שכר כלל ארציים ²	תוספת היוקר בלבד ²	תוספת היוקר והסכמי שכר כלל ארציים ²	תוספת היוקר והסכמי שכר כלל ארציים ²	מדרד המחירים לצרכן ²	
-2.5	-9.2	-21.9	10.4	336.8	295.7	240.6	71.7	335.4	1984
-9.1	-24.5	-31.5	18.0	285.5	226.7	196.2	58.4	336.1	1985
8.9	-10.3	-12.4	18.6	68.4	42.0	38.8	68.6	56.6	1986
10.1	-2.8	-7.6	13.3	32.1	16.6	10.8	54.0	20.0	1987
3.3	-4.9	-5.3	8.5	20.0	10.6	10.0	61.7	16.2	1988
-4.5	-9.6	-9.6	5.6	14.9	8.7	8.7	43.1	20.2	1989
-1.2	-7.4	-7.4	6.8	15.9	8.5	8.5	49.7	17.1	1990
-2.6	-7.5	-7.5	5.5	16.1	10.0	10.0	52.6	19.0	1991

(1) השינוי השנתי חושב לאחר ניכוי השכר לכל חודש במדרד המחירים לצרכן.

(2) ממוצעים גיאומטריים של השינויים בכל חודש לעומת החודש המקביל בשנה הקודמת.

(3) אינו כולל את השפעת השינויים בשכר המינימום.

ה מקור : נתוני המבחן למחקר כלכלי חברתי של ההסתדרות הכללית.

לוח ד' - 13

שיעורי השינוי בשכר הריאלי לעובד ולמעסיק לפי מגזרים² ובענפי המשק הראשיים, 1985 עד 1991

מצטבר													
				-1985									
1991-1985*		1991-1988*		1987	1991*		1990	1989	1988	1987	1986	1985	
השכר הריאלי למשרת שכיר													
מנוכה במחירים לצרכן													
(15.4)	12.5	(-2.1)	-4.5	17.8	(-3.0)	-5.4	-2.1	-3.0	6.1	8.6	13.2	-4.2	
(8.3)	7.0	(-0.8)	-2.0	8.6	(-3.4)	-4.5	-0.7	-0.3	4.0	8.5	9.0	-8.1	
	7.2		12.0	-4.2		1.6	0.6	0.4	9.7	6.9	4.6	-14.4	
בשירותים הסחירים													
בשירותים הציבוריים													
השכר הריאלי למשרת שכיר													
מנוכה במחירים ליצרן													
(-0.9)	-3.4	(-10.1)	-15.5	9.8	(-4.0)	-6.5	-3.7	-5.0	2.8	4.0	10.7	-4.6	
(38.6)	38.2	(14.3)	12.3	21.5	(2.1)	0.9	5.1	0.4	5.7	10.6	16.2	-5.5	
בשירותים הסחירים													
בשירותים הציבוריים													
השכר הריאלי למשרת שכיר													
מנוכה במחירים ליצרן													
	33.3		6.9	24.7		1.2	5.2	-2.4	4.1	11.0	17.6	-4.5	
(25.5)	12.4	(27.9)	14.5	-0.5	(4.9)	-6.1	1.7	11.7	6.7	5.1	4.7	-9.5	
	13.6		-4.8	19.4		-3.0	-7.8	-3.6	9.5	22.6	13.1	-13.9	
(-0.6)	-15.2	(-33.7)	-43.5	50.0	(-10.3)	-23.5	-16.4	-12.4	1.5	19.9	34.8	-7.2	
	24.0		4.9	18.6		2.1	4.5	-2.5	0.3	0.9	11.9	5.0	
	2.0		4.3	-2.2		-1.3	-0.7	-3.9	10.9	13.2	10.1	-21.5	
	-26.3		-10.3	-17.8		-4.2	-2.2	-6.9	2.5	-6.2	-8.7	-4.0	
	-14.3		-3.5	-11.2		1.8	-0.4	-3.5	-1.2	-7.9	-4.0	0.5	
בשירותים אישיים ואחרים													

(1) בענפים הסחירים כלולים בשלב זה ענפי התעשייה, החקלאות וענפי התחבורה הימית והאווירית.

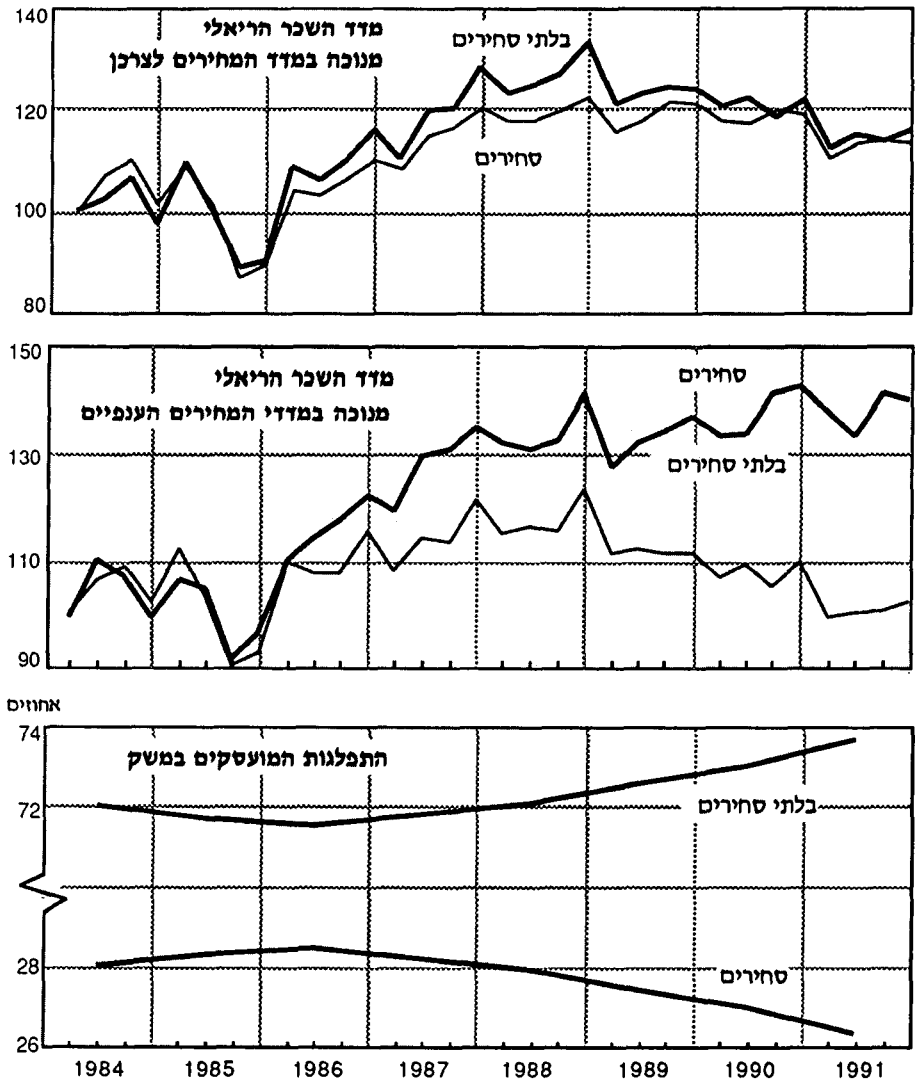
(2) הנתונים כוללים עובדי שטחים (פרט לנתונים בסוגריים).

(3) כולל שירותים ציבוריים.

(4) בעקבות חובת רישום עובדי שטחים, שהוחלה בריבוע הראשון של 1991, עלה משקל עובדי השטחים בחישוב השכר, ולכן שכר העובדים המקומיים (כולל עובדי שטחים) מוטה כלפי מטה בהשוואה לשנים קודמות. משום כך חושב השכר גם ללא עובדי שטחים בענפים הבלתי סחירים, הסחירים, החקלאות והבנייה, שבהם חלקם של עובדי שטחים משמעותי. הנתונים שבסוגריים אינם כוללים את עובדי השטחים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ד'-5
השכר הריאלי והמועסקים במשק¹

(1) על הסיווג לסחירים ולא סחירים ראה הערה 1 בלוח ד'-13.

המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות המעבידים לביטוח הלאומי, מנוכים בממד המחירים לצרכן - ניכוי חודשי.

עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי, המורדת את משקל העבודה בתוצר, ירדה השנה בכ-7 אחוזים, לאחר ירידה קלה בשנה שעברה. ירידתה של עלות העבודה ליחידת תוצר מבטאת עלייה בת 1.6 אחוזים של תוצר לעובד, עלייה גבוהה יחסית, כ-22 אחוזים, של מחירי היצרן (במחירי גורמי הייצור של התוצר העסקי) ועלייה נמוכה יחסית, כ-15 אחוזים, של עלות העבודה הנומינלית לשעה. שיעור עלייתה הנמוכה של עלות העבודה הנומינלית משקף, בין השאר, את מתינותה היחסית של עליית השכר הנומינלי ושינויים אקסוגניים שהתקבלו על פי החלטות ממשלה, החל ביוני 1991 – הפחתת שתי נקודות אחוז מתשלומי המעביד למוסד לביטוח לאומי ונקודת אחוז ממס המעסיקים במגזר העסקי. עלות העבודה ליחידת תוצר היא אנדרוגנית, ומושפעת בין השאר מניצולת ההון. רווחיות היצרן נקבעת על ידי מספר גורמים אקסוגניים ובהם מחיר ההון, מסים למיניהם ושינויים טכנולוגיים. לפיכך, עלות העבודה כשלעצמה היא אינדיקציה לרווחיות היצרן רק כשכל הגורמים האקסוגניים המשפיעים על הרווחיות הם קבועים, וכן גם ניצולת ההון וכמותו. כיוון שהנחות אלו אינן מתקיימות באופן כללי, יש לראות את שיעור התשואה להון כאינדיקציה לרווחיותו. (ראה פרק ב').

במטרה לעודד את התעסוקה, החליטה הממשלה להוזיל את עלות העסקתם של העובדים בשוליים, החל מיולי 1991, לתקופה של שנתיים. על פי ההצעה, מקבל המעסיק במגזר היצרני שליש משכרו של כל עובד נוסף בשנה הראשונה, ורבע משכרו של כל עובד נוסף בשנה השנייה, וזאת עד לתקרת שכר של 3,000 שקלים. הסובסידיה נחשבת כשכר לכל דבר. בהצעה זו קיים אמנם תמריץ להגדלת התעסוקה, אולם אין זו בהכרח הדרך הטובה ביותר להשגת המטרה, שכן כרוכות בה כמה בעיות עקרוניות: האחת, המעסיק ייהנה מהחזר כספי בגין גידול התעסוקה, שהיה נוצר גם ללא הסבסוד. נוסף על כך, התכנית היא לזמן קצר, ולכן לא ברור אם משך זמן התמיכה אכן אטרקטיבי די הצורך למעסיקים. מכל מקום, התמריץ משמעותי יותר לקליטת עובדים לאימונים, שאין צורך להכשירם. ולבסוף, קיימת בעיית אכיפה, שכן לא ברור אם ניתן לעקוב באורח אמין אחר גידול מצבת כוח האדם, ולנטרל את התמריץ שיש למעסיקים לדיווח יתר על גידול מספר המועסקים אצלם.

אין עדיין נתונים סופיים על היקף הבקשות להחזרים עבור העובדים הנוספים. עקרונית יש לצפות, כי מספר הבקשות יהיה כמספר המועסקים שנוספו לסקטורים הזכאים להחזרים. כיוון שההבחנה בין מספר המועסקים שנוספו בעקבות התכנית לאלו שהיו נוספים בלאו הכי היא בעייתית, קשה לכמת בשלב זה את מידת האפקטיביות של תכנית זו.

במטרה להביא להתאוששות בשוק העבודה, יש לכלול במדיניות השכר רפורמות בסיסיות בתחום צמידיות השכר בין משלחי יר, בין ענפים, ובין הסקטורים, וכן להוריד את תעריפי השכר המינימלי במשלחי יר מסוימים. צעדים אלה צריכים להינקט בתיאום עם העובדים והמעסיקים.

6. העלייה

בשנת 1991 הגיעו לארץ כ-180,000 עולים, כ-80 אחוזים מהם ממדינות חבר העמים וכ-10 אחוזים מאתיופיה. מתחילת 1990 הגיעו לישראל כ-380,000 עולים, ובסוף 1991 היוו עולי 1990 ו-1991 כ-7.5 אחוזים מסך האוכלוסייה הישראלית. כ-42 אחוזים מסך העולים בשנת 1991 עלו ברביע השני, ואילו בשאר הרביעים היה קצב העלייה כמעט אפסי. אוכלוסיית ההתיישבות להלן היא העולים מכל הארצות בשנים 1990 ו-1991.

שיעור ההשתתפות הממוצע של העולים בכוח העבודה הגיע לכ-45 אחוזים. שיעור ההשתתפות מתואם חיובית עם הוותק בארץ, והקשר ביניהם נשאר די יציב על פני השנה (לוח ד'-15). לפיכך שיעור ההשתתפות הממוצע בכוח העבודה, כמו גם עלייתו במשך השנה, מבטאים למעשה את השיעורים הללו יחד עם קצב הגעתם של העולים לארץ במרוצת השנתיים האחרונות.

לוח ד' - 14

העולים בשוק העבודה — אינדיקטורים עיקריים, 1991

1991				ממוצע שנתי	
IV	III	II	I		
(אלפים)					
375	343	310	238	316	אוכלוסיית העולים
260	240	200	160	215	מהם בגיל העבודה
133	113	88	59	98	השייכים לכוח העבודה
(אחוזים)					
					שיעור ההשתתפות
51	47	44	37	45	סך הכול
61	54	57	50	56	גברים
42	40	33	25	35	נשים
(אלפים)					
85	68	54	34	60	סך המועסקים
48	44	33	25	38	הבלתי מועסקים
(אחוזים)					
36	39	38	42	39	שיעור האבטלה — עולים
27	30	27	30	29	גברים
47	51	54	60	53	נשים
					משקל העולים במשק
7.5	6.8	6.2	4.9	6.3	באוכלוסייה
7.4	6.9	5.9	4.8	6.3	באוכלוסייה בגיל העבודה
7.3	6.3	5.0	3.5	5.5	בשייכים לכוח העבודה
5	4	3	2	3.5	במועסקים
24	21	18	15	19.5	בבלתי מועסקים

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שיעור האבטלה בקרב העולים הגיע בממוצע שנתי לכ־39 אחוזים — שיעור גבוה במידה משמעותית משיעור האבטלה הכללי במשק. שיעור האבטלה יורד ככל שהוותק בארץ עולה, והקשר ביניהם נשמר די יציב על פני השנה (לוח ד'—15). שיעור האבטלה בקרב הגברים הוא כ־29 אחוזים, והוא נמוך משמעותית מאשר בקרב הנשים — כ־53 אחוזים.

אוכלוסיית העולים — שמשקלה מסך האוכלוסייה בגיל העבודה במשק מגיע בממוצע ל־6.3 אחוזים, ושיעורה בסך כוח העבודה הישראלי הוא כ־5.5 אחוזים — היווה בממוצע בשנת 1991 כ־20 אחוזים מסך המובטלים במשק, ורק כ־3.5 אחוזים מסך המועסקים. שיעור העולים המובטלים מסך המובטלים ושיעור

לוח ד' - 15

שיעורי ההשתתפות והאבטלה על פי הוותק בארץ, 1991
ממוצע שנתי (קירוב)

הוותק בישראל (חודשים)	שיעור האבטלה	שיעור ההשתתפות בכוח העבודה
(אחוזים)		
6-0	47.0	30.0
12-6	44.0	50.0
12 +	27.0	60.0
18 +	17.0	60.0

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

העולים המועסקים מסך המועסקים במשק עלה במשך השנה. הגידול הברזומני של שיעור המובטלים ושיעור המועסקים מבטא את התפלגות העלייה על פני זמן, את קצב ההצטרפות לכוח העבודה, ואת העובדה שמשקל העולים בסך האוכלוסייה בגיל העבודה במשק עלה במשך השנה. את אוכלוסיית העולים יחסית לכלל האוכלוסייה הישראלית, ניתן לאפיין בגיל ממוצע גבוה, ברמת השכלה גבוהה ובריכוז גבוה של משלחי יד אקדמאיים. הרכב הגילים מאופיין במספר קטן יחסית של

לוח ד' - 16

הרכב הגילים של ישראלים ושל עולים, 1990 ו-1991

קבוצת הגיל	ישראלים 1990	עולים 1990	עולים 1991	עולים 1990-1991
(אחוזים)				
19-0	40.4	30.1	31.3	30.7
44-20	35.8	40.4	37.4	39.0
64-45	14.7	17.6	18.8	18.1
+ 65	9.1	11.9	12.5	12.2
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

צעירים ובמספר גדול יחסית של קשישים. משקל הפרטים בגילי העבודה העיקריים גבוה יותר מאשר בקרב הישראלים, ותורם לשיעורי השתתפות גבוהים של העולים בכוח העבודה. העולים מאפיינים, יותר מהישראלים, במשלחי יד מדעיים ואקדמאיים, במיוחד רפואה והנדסה, וכן במקצועות חופשיים אחרים ובמקצועות טכניים — בעוד שבמקצועות פקידות, מכירות ושירותים ריכוזם נמוך מזה של הישראלים. השוואת התפלגות משלחי היד בין עולי 1991 לעולי 1990 מורה על ירידה של משקל בעלי המקצועות המדעיים, החופשיים והטכניים, ובמיוחד הרופאים, ששיעורם ירד מ־6.2 אחוזים ל־4.2 אחוזים. שינוי זה בהתפלגות משלחי היד נשמר גם כשאין מביאים בחשבון את אוכלוסיית עולי אתיופיה, שהגיעה לישראל ב־1991, ומשקל המקצועות המדעיים והטכניים בה זעום.

לוח ד' – 17

התפלגות משלחי יד ואינדיקטורים להשכלה, 1990 ו־1991

משלחי יד ¹	עולים 1990	עולים 1991	עולים 1990–1991	ישראלים 1990
סך הכול	100.7	84.7	185.4	1491.9
			(אלפים)	
סך כל העובדים	100.0	100.0	100.0	100.0
בעלי מקצועות מדעיים	38.4	34.5	36.6	8.5
מזה: רופאים	6.2	4.2	5.3	1.1
מהנדסים	24.6	22.0	23.4	2.0
בעלי מקצועות חופשיים, טכניים ואחרים	34.2	32.3	33.3	16.4
מנהלים	0.4	0.3	0.3	5.2
עובדי פקידות ורומיהם	4.1	4.3	4.2	16.9
עובדי מכירות, סוכנים וזבנים	2.5	2.6	2.6	8.7
עובדי שירותים	3.9	4.1	4.0	13.0
עובדים מקצועיים בתעשייה	12.6	14.2	13.4	3.8
עובדי תעשייה בלתי מקצועיים	2.8	4.7	3.7	23.5
אחרים	0.5	3.0	1.6	4.0
השכלה (שנות לימוד) ²				
9–12	31.4	32.5	31.9	48.3
13+	55.2	48.5	52.1	35.5

(1) מנתוני הרישום בגבול המתקבלים על סמך הצהרת העולה.

(2) שיעור הלומדים מקרב בני 15+.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

להתפלגות השונה של משלחי היד בין העולים לוותיקים יש השלכות קצרות טווח וארוכות טווח על העובדים הישראלים ועל העולים; עקב מספרם הגבוה של העולים, יש מקצועות שבהם תוספת העולים מהווה משקל משמעותי בסך העובדים במקצועות אלו בישראל; הדברים אמורים במיוחד במקצועות ההנדסה והרפואה. כך, לדוגמה, עלו לארץ כ־9,800 רופאים, בעוד שמספר הרופאים הישראלים הוותיקים מגיע ל־16,400. גם לאחר שמביאים בחשבון את הברלי האיכות וההגדרות המקצועיות בין הישראלים לעולים — הרי שבמקצועות אלו כבר נוצר עודף היצע, המלווה ברמת אבטלה ניכרת ובהחלפת משלחי היד בקרב העולים. בטווח הארוך יותר צפוי שינוי בשכר היחסי בין משלחי היד, וכן ירידה של מספר הנרשמים לאוניברסיטאות ללימודים בתחומים שבהם ריכוז העולים גבוה, ירידה מהארץ והימנעות של עולים בעלי מקצועות אלה מעלייה לארץ.

ההתפלגות התעסוקתית של העולים בישראל לפי משלחי יד, שיכולה לשמש אינדיקציה לשימור ההון האנושי של העולים ולניצולו, מאופיינת בעלייה עקבית של שיעור המועסקים במקצועות המדעיים, הטכניים והחופשיים בשלושת הרביעים הראשונים של השנה (מ־16 אחוזים מסך העולים המועסקים ברביע הראשון ל־23 אחוזים ברביע השלישי) ובהתייחסות ברביע הרביעי. שיעור זה נמוך משמעותית משיעור העולים שהחזיקו באותם משלחי יד בבריה"מ (לוח ד'–17). השוואה לשיעור המועסקים הישראלים במקצועות אלו מלמדת על שיעור דומה של מועסקים במקצועות המדעיים, הטכניים והחופשיים. מכאן שהעולים נקלטים על פי מבנהו הקיים של המשק, ובניתיים אין אנו עדים לשינוי מבני, שיתאים אותו להונם האנושי הגבוה.

ההתפלגות התעסוקתית של העולים בישראל לפי ענפי כלכלה (לוח ד'–8) מלמדת, שכ־36 אחוזים, נקלטו בתעשייה, שיעור גבוה בהרבה מזה של הישראלים המועסקים בענף זה. בענף הבנייה, שהתרחב השנה יותר מכל ענף אחר, מועסק שיעור נמוך יחסית מקרב העולים. בסקטור הציבורי הועסקו כ־18 אחוזים מסך העולים המועסקים, שיעור נמוך מאשר בקרב הישראלים — אולם מגמה זו עלולה להשתנות אם האבטלה בקרב העולים תגבר.

לוח ד'–18

התפלגות העולים המועסקים לפי משלחי היד בישראל, 1991

ישראלים ב־1990	1991				
	IV	III	II	I	
	(אחוזים)				
25	22	23	20	16	משלחי יד מדעיים אקדמיים ומקצועות חופשיים אחרים
24	31	31	37	35	פועלים מקצועיים בענף התעשייה והבנייה
13	23	25	23	25	עובדי שירותים
38	24	21	20	24	אחרים

ה מקור: פרסומים רבעוניים של סקר כוח אדם שעורכת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.